De totalitaire staten contra de wereldhuishouding

Jacob van Gelderen

bron
Jacob van Gelderen, *De totalitaire staten contra de wereldhuishouding*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam 1939

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/geld032tota01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Stichting Menno ter Braak

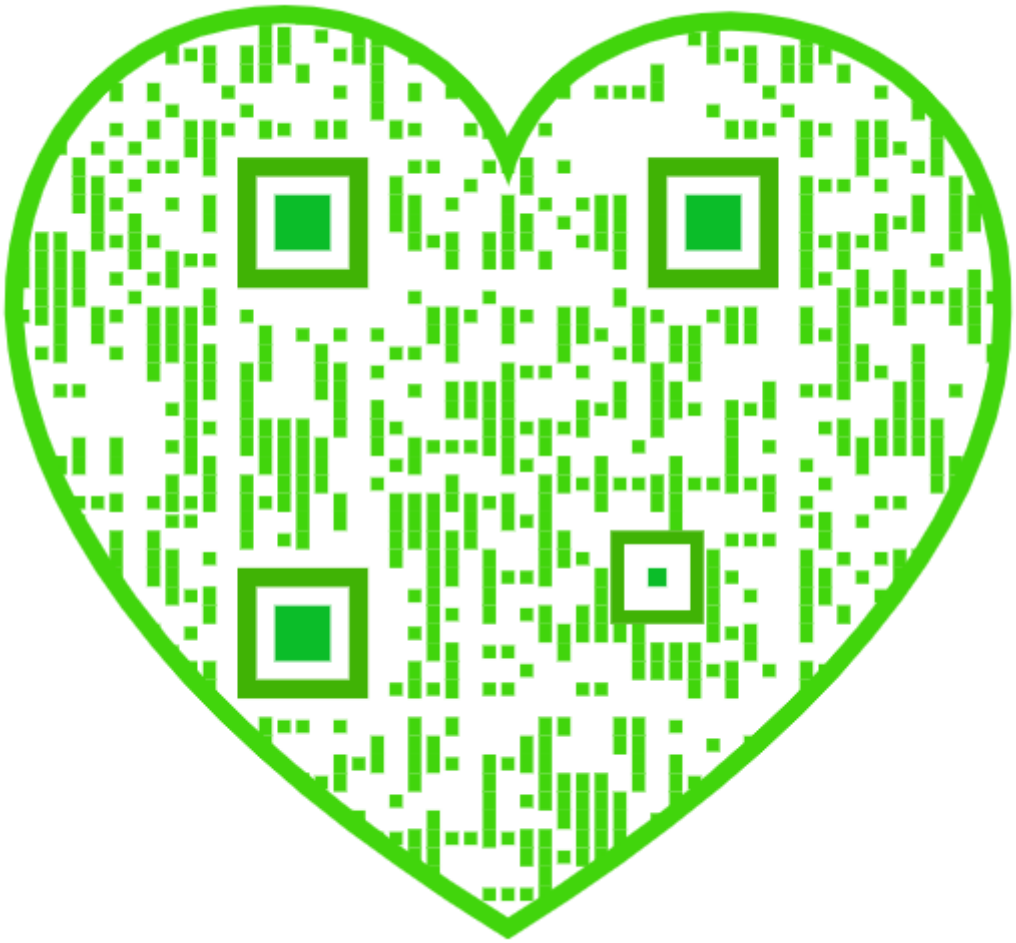

[De totalitaire staten contra de wereldhuishouding]

Voor de 19de en het begin der 20ste eeuw kan het toen ingezette snellere economische ontwikkelingsproces wellicht door geen enkel kenmerk beter worden gekarakteriseerd dan door de groei der wereldhuishouding. Geen verschijnsel in het internationale leven heeft zo zeer een nieuwe periode in de geschiedenis der mensheid aangekondigd als de toenemende éénwording der mensheid op het gebied harer behoeftevoorziening. Een dicht net van verkeer omspant het leven van het grootste deel der aardbewoners en hun onderlinge betrekkingen zijn in ruim een eeuw tijds in ongekende mate vermeerderd en verstevigd. Welke eeuw heeft zulk een stroom van miljoenen mensen te zien gegeven, zich uitstortend over schaars bewoonde, voor ontginning vatbare gebieden als de 19de eeuw? Vele decennia achtereen richtten ongetelde massa's zich uit de verschillende landen van Europa naar de gebieden over zee, op zoek naar fortuin. Zij droegen met zich hun arbeidsvermogen, doch tevens hun zeden en gewoonten, hun cultuur en bevorderden daardoor de opneming dier nieuwe landen in de sfeer van het moderne kapitalistische leven. Ook goederen en kapitalen werden tegelijkertijd met deze machtige emigratiebeweging in onafzienbare hoeveelheden en over nooit gedachte afstanden verplaatst. Handelsbetrekkingen en schuldverplichtingen bonden zodoende oude en nieuwe gebieden aaneen en de tijd scheen niet verre, of bij een ononderbroken voortgang van dit historisch gebeuren moest de aarde weldra het woonen werkgebied worden van één internationale menselijke gemeenschap. Men zou de dramatische bewogenheid, die het menselijk leven ook in zijn maatschappelijke verschijningsvormen eigen is, te kort doen, indien men veronderstelde, dat dit proces rechtlijnig en gemakkelijk verliep, of dat

daarin slechts zodanige krachten werkzaam waren, die alle in deze ene richting dreven. Veeleer openbaarde zich ook hier het nooit eindigende spel van acties en reacties, dat ook aan de wordende wereldhuishouding haar spannend aanzien verschafte.

Duidelijk zijn twee tegengesteld drijvende krachten te onderscheiden, de ene centrifugaal, de andere centripetaal werkend. Als centrifugale kracht dienen te worden genoemd al die daden en strevingen, waardoor de moderne staten, opgenomen in het internationaliseringsproces, zich als eigen centrum van macht en bezit trachten te handhaven en te versterken. Deze kracht uitte zich in de jacht naar invloedssferen, in de koortsachtige vorming van nieuwe koloniën, welke tussen 1880 en 1900 tot een opdeling van vrijwel geheel Afrika in onderworpen gebieden leidde. Het werd openbaar in de imperialistische tegenstellingen, in de strijd om de grondstofgebieden, die zijn noodlottige rol speelde in het complex van krachten, dat naar de afgrond van Augustus 1914 leidde. In al deze vormen komt tot uiting de zucht, om als nationale eenheid zich af te splitsen van het internationale verband, meer of minder afgesloten rijken te vormen, welke door economische voordelen of nationale voorrechten welvarender en machtiger zijn dan andere en tot het najagen van monopolie-posities, ten koste van achterblijvende, zwakkere volkeren.

Tegenover deze uiteendrijvende, tot botsingen en spanningen leidende, middelpuntvliedende kracht werkte echter ook een andere, in tegengestelde, middelpuntzoekende richting. Deze dreef tot doelmatige versterking van internationaal samengaan, tot bevordering van handel en kapitaalverkeer, tot het wegnemen van nationale voor-

rechten, tot samenwerking en concurrentie op voet van gelijkheid, althans van gelijke kansen. In een zelfde richting werkte ook de reactie tegen blanke overheersing, welke in de vorm der nationale bewegingen in het Oosten opkwam, er naar strevend ook deze volken, eenmaal opgenomen in het internationaal verband, op zelfstandige wijze aan de uitwisseling van goederen en diensten te doen deelnemen. Ondanks de schijn van het tegendeel was deze, in internationaliserende richting drijvende strekking sterker dan de andere. Zij werkte minder aan de oppervlakte, was minder spectaculair, maar verwierf jaar op jaar nieuwe krachten, die door het internationale leven zelve onophoudelijk werden gevoed. Hadden deze krachten tijd gekregen, zij zouden hun toekomstwaarde steeds meer hebben geopenbaard en de nationalistische, die op de vergrote schaal der moderne verhoudingen toch slechts krachten uit het verleden waren, onverbiddelijk hebben teruggedrongen.

Meer nog dan de andere drijfveren in de internationale politiek waren de economische gericht op toenadering en afslijping van tegenstellingen. De puur economische geschilpunten zijn als elementen bij het ontstaan van de wereldoorlog sterk overschat. Het is toch niet toevallig, dat deze niet uitbrak in het hoog-kapitalistische milieu van Frankrijk of Engeland, doch in tegendeel in het half feodale van het voormalige Oostenrijk-Hongarije. Niet de Duitse en Oostenrijkse kapitalisten waren het, die de oorlog ontketenden, het waren veeleer motieven ontleend aan de belangen hunner adelskaste, die de militaire machthebbers in Berlijn en Weenen tegen alle economische overwegingen in het conflict deden ontketenen, waarin zij het onderspit zouden delven. Eenmaal uitgebroken heeft echter de oorlog

van 1914-1918 een diepgaande terugwerking op het internationale economische leven gehad. Het is een, in zijn belang nog in onvoldoende mate doorzien historisch feit, dat in de nasleep van de oorlog het machtige, voorwaarts drijvende expansie-proces der 19de eeuw voor nog onafzienbare tijd tot staan is gekomen. De migratie staat stil. De normale uitbreiding van de goederenhandel is jarenlang onderbroken en herstelt zich slechts moeizaam van zijn inzinking. De bevruchtende kapitaalstroom is verzand. Veel van wat zich in de bewogen na-oorlogse geschiedenis voordoet, kan eerst tegen de achtergrond van dit diepgaande tempoverschil tussen de achter ons liggende jaren en de voor-oorlogse periode worden begrepen. De grote vraag drong zich op, aan welker beantwoording alle volken nog werken: kan het kapitalistisch productieproces, eenmaal gedragen door de 19de eeuwse expansie, zich van de toegebrachte slagen herstellen, of wordt uit de spanningen van het heden een nieuw economisch tijdperk geboren? Hoe zal het daarbij de stagnerende wereldhuishouding vergaan?

Aanvankelijk zijn door de vredesverdragen van 1919 de koloniale verschillen nog vergroot. Italië zag zich koloniën onthouden; Duitsland verloor de zijne aan zijn tegenstanders, die als mandaatmogendheden zelfs een versterkte positie in Afrika en elders verkregen. Anderzijds ligt in het mandaatstelsel zelf, evenals in de gedachte, die ten grondslag ligt aan het negen-mogendhedenverdrag van 1921 ten aanzien van China, een openbaring van een versterkte internationaliserende tendens. Voor beide betrokken gebieden (China en Centraal-Afrika) werd de ‘open deur’ als beginsel aanvaard, hetgeen uitsluiting van nationale bevoorrechting, vreedzame mededinging op voet van gelijk-

heid betekent. In een zelfde richting wees ook de toenemende participatie aan de ontginning der Zuid-Amerikaanse markten van bijv. Duitsland, nadat dit land zich van de ergste oorlogsgevolgen had bevrijd. Weliswaar moest het enige tijd duren, voordat de nationale furiën, door de oorlog opgeroepen, opnieuw zouden zijn teruggedrongen, maar de thans zo vaak gesmade geest van Genève met zijn nieuwe instituten op internationaal economisch gebied maakte de verwachting gegrond, dat na enige tijd de internationale tendens zijn oude kracht zou hervinden. Door een reeks van oorzaken, welke hier geen verdere bespreking behoeven, doch die goeddeels als vertraagde liquidatie van de ontwrichting door de wereldoorlog moeten worden beschouwd, brak echter in 1929-1930 de internationale crisis uit, weldra overgaande in een slepende depressie, welke op dit gebied de meest funeste gevolgen heeft gehad. Commercieel en monetair, even zeer als ten aanzien van de migratie van mensen en kapitalen, is de wereldhuishouding ernstiger verzwakt dan ooit. Een duidelijk keerpunt in de gezindheid van vele volken vormt in dit verband de mislukking van de economische wereldconferentie te Londen in Juli van het noodlottige jaar 1933. Noodlottig vooral ook, omdat toen in het geestelijk politiek en economisch ontredderde Duitsland Hitler aan het bewind was gekomen. Niet alleen toch sloeg in dit voor de gehele ontwikkeling van Europa zo belangrijke land de regering onder nationaalsocialistische leiding aanstonds een met uiterste consequentie doorgevoerde ultra-nationalistische koers in, doch dit gedrag moest bovendien een sterk prikkelende werking op de beide andere grote dictatoriaal geleide staten, Italië en Japan, uitoefenen. Overweegt men het karakter van de door hen doorgevoerde

binnenlandse en buitenlandse economische politiek, dan kan men deze het best karakteriseren met het stelselmatig op de spits drijven en zelfs tot een paroxisme opvoeren van de bovengeschetste middelpuntvliedende kracht. Eenmaal in deze richting zich voortbewegend werden deze staten door de consequenties van het eigen stelsel steeds verder gedreven. Begon het proces met de verwoede strijd tegen de Volkenbondsgedachte en Volkenbondsactiviteit, gepaard aan een tot politieke spanningen aanleiding gevende herbewapening, weldra breidde zich de invloed daarvan uit over nagenoeg alle delen van het maatschappelijk leven. De totalisering der oorlogsvoering met Duitse rechtlijnigheid, reeds door Generaal Ludendorf bepleit, werd als object van een 4-jaren-plan ter hand genomen. Het vond bij de bondgenoten en geestverwante staten weldra navolging. Onvermijdelijk moest door de eisen der moderne oorlogstechniek en de behoefte der massa-legers deze ‘totalisering’ leiden tot de volledige onderwerping der economische aan de militaire eisen. Van de nood, door financiële zwakte ontstaan, maakte men een deugd. Afhankelijkheid van internationale ruil, het aangewezen zijn op aanvoer van belangrijke industriële grondstoffen werd niet alleen als een economische moeilijkheid, doch nog veel meer als een politiek nationaal gevaar gezien en behandeld. De autarkie, ten koste van grote offers nagestreefd, moest de kwetsbaarheid der nationale oorlogsmachinerie verzwakken of wegnemen, door een zelfvoorziening ook in tijden van oorlog of oorlogsdreiging mogelijk te maken. Geen leuze is zo wezenlijk tegengesteld aan de tendenzen van de groei der wereldhuishouding als die der autarkie. Ze vormt de bewuste afweer daarvan. Consequent nagestreefd, moet zij tot de uiteenscheuring van het

groeiend internationaal verband leiden, zodra een of meer grote gebieden, in zichzelf een economisch geheel vormend, zich daaruit hebben losgemaakt. Zonder zware offers aan welvaart zal dit niet gaan. Moedwillig geeft men de grote voordelen der internationale arbeidsverdeling prijs en daarmede die van de meest rationele benutting van de natuurlijke rijkdommen der aarde. Bovendien moet de binnenlandse volkshuishouding worden omgeschakeld op een oorlogsvoorbereiding, die steeds grotere delen van industrie en landbouw gaat omvatten.

Voorshands blijft de autarkie een leuze en een doel, geen werkelijkheid; maar dan een leuze als strijdkreet tegen de andere volken aangeheven. Voor het eigen volk moet de nieuwe koers als een noodzaak worden afgeschilderd, door de onbillijke verdeling der rijkdommen aan het misdeelde land opgedrongen. Naar buiten wordt het propagandadoel gebaat door een leus, die aan de bedoelingen der machtspolitiek een economische inhoud en daarmee een mogelijke rechtvaardiging geeft. Een reeks van economische grieven keert zijn spits tegen de grote, ‘rijke’ democratieën, de dragers van de Volkenbondsorganisatie: de druk der oorlogsschulden, het gebrek aan financiële middelen, nodig voor de ontplooiing der bedrijvigheid, dat daaruit voortvloeit; het tekort aan allerlei noodzakelijke grondstoffen; het ontbreken van koloniale gebieden. Dit alles speculeert reeds duidelijk op het rechtvaardigheidsbesef en de zucht tot vreedzame oplossing van geschillen, beide zo diep in de van oorlog afkerige massa's der democratische volken verankerd. Hun ‘burgerlijke moraal’ moest worden geprikkeld. Nog dieper grijpt een leuze, aan het gehate marxisme ontleend, nl. dat de wereld verdeeld was in volken, die tot elkaar stonden als bezitters of niet-be-

zitters, als ‘haves’ en ‘have-nots’; Duitsland bijv. tot proletariër onder de staten, die een nationale ‘klassen’-strijd had te voeren tegen kapitalistische machten als bijv. Engeland.

Deze handige leuzen met hun luidruchtig beroep op onrecht en achterstelling vormden in de felle strijd tegen de wederkerige afhankelijkheid van allen, die in de wereldhuishouding zijn opgenomen, een rookscherm, dat de bedoelingen moest omhullen. Wat blijft er nauwkeuriger bekeken over van de gegrondheid dezer economische klachten? Zeer zeker was het aan Duitsland opleggen van grote herstelbetalingen en andere oorlogsschulden hard en nauwelijks verstandig, zelfs van de zijde der overwinnaars gezien. Het was de Engelse econoom Keynes, die hierop reeds in 1919 de aandacht vestigde in zijn voortreffelijk geschrift over ‘The economic consequences of the peace’. Vooral het zwevend laten van het totaal bedrag der verplichtingen, waardoor deze met het herstel van het volksinkomen in grootte dreigden toe te nemen, waardoor alle uitzicht op een terugkeer van welvaart tot diep in de 20ste eeuw scheen weggenomen, was een ernstige tekortkoming. Doch men vergete niet, dat daarvan dan ook in de practijk bitter weinig terecht is gekomen. De lijdensgeschiedenis dezer betalingen is bekend. Ze zijn enige malen herzien en verlicht. De betalingen der eerste jaren hadden ten dele plaats uit de opbrengst van geforceerde exporten (steenkolen!), die de concurrerende bedrijven der overwinnaarsstaten veel schade berokkenden, doch voor het grootste deel met behulp van de credieten, die tot miljarden bedragen aan het Duitsland der twintiger jaren zijn verleend. Van 1931 af, toen Hoover onder de indruk der snel om zich heengrijpende internatio-

nale crisis een moratorium verleende, behoorden deze schulden feitelijk tot het verleden. Zelfs gingen grote sommen, vorderingen op overheidslichamen en particuliere bedrijven, waarvan rente en aflossing gebracht werden onder het geraffineerd vernuftige stelsel van Schacht voor een belangrijk deel verloren. Men zegt niet te veel, indien men beweert, dat een aanmerkelijk stuk van Duitslands outillage met buitenlands kapitaal is opgebouwd.

En wat te zeggen van de luide klachten over het grondstoffengebrek? De Engelse regering nam deze klachten à la lettre en was tot onderzoek en tot het zoeken van vreedzame uitwegen bereid. Een deskundigen-commissie voor het grondstoffenvraagstuk werd op Engels initiatief door de Volkenbondsraad ingesteld. Duitsland en Engeland, hoewel uitgenodigd, weigerden hieraan mede te werken. De zaak der ‘have-nots’ werd door Japan en Polen verdedigd. Een grondig onderzoek leidde tot een instructief, goed gedocumenteerd rapport, dat van de geuite grieven maar zeer weinig overliet. Nogmaals werd geconstateerd, dat vooral het aanbod van goedkope grondstoffen op de wereldmarkt nooit ruimer was geweest dan in de achter ons liggende jaren, toen overproductie en overvloedige voorraden voor de meeste producenten afzet tot verlieslatende prijzen noodzakelijk maakten. Van duurte, schaarste of monopolistisch in prijs opgedreven grondstoffen bleek geen spoor. Ook van discriminatie ten bate van grondstofverwerkende bedrijven in de landen, die over koloniën of mandaatgebieden beschikten, waren geen feiten van enige betekenis aan te wijzen. Als consumenten hadden de klagende staten op gelijke voorwaarden met alle andere jarenlang van uiterst lage prijzen genoten en ook de voor enkele dezer materialen in werking

gestelde uitvoer- of productieregelingen vermochten hieraan geen einde te maken. Was er dan grond voor de klacht, dat volken, die niet over eigen beleggingsgebieden beschikken, geen of nauwelijks aandeel hadden in de toekomstige grondstofproductie? Voor zover bij de exploitatie van geheel of ten dele onontgonnen gebieden moederlandse ondernemers en kapitalen in mijn- of landbouw wettelijke voorrechten genoten, kwam de Volkenbondscommissie daartegen op. Mededinging op voet van gelijkheid, binnen de grenzen door de belangen der in die gebieden woonachtige inheemse bevolkingen bepaald, is billijk. Maar de afwijkingen van zulk een opendeur politiek zijn minder belangrijk dan men zou menen. Zolang de huidige productie-capaciteit de behoefte nog in die mate overtreft als thans voor de meeste grondstoffen het geval is, kan een snelle expansie door nieuwe ondernemingen en kapitaalbeleggingen economisch niet verantwoord zijn. Trouwens juist de staten die zich achtergesteld voelden, zijn doorgaans zij, die noch de noodzakelijke ervaring, noch de vereiste beschikbare beleggingszoekende kapitalen bezitten, welke nodig zijn om aan zulke ontginningen in belangrijke mate deel te nemem. De huidige productie is het resultaat van lange jaren met veel risico's en verliezen gepaard gaande organisatorische opbouw door de koloniserende machten.

Een ander argument deed echter opgeld om het beklag te steunen en wel dat de beschikking over eigen grondstofgebieden en hun producten zou nodig zijn, omdat grondstoffen, die moeten worden ingevoerd, ook al zijn ze goedkoop, betaling eisen in goud of in vreemde valuta (deviezen) en daaraan in deze staten een groot tekort bestond. Ook deze betalingsmoeilijkheden werden door de genoemde volkenbondscommissie op grondige en objectieve wijze onder-

zocht. Het bestaan dezer moeilijkheden kan niet worden ontkend. De oorzaak daarvan is echter niet zoals de naïeve of tendentieuze voorstelling luidde in politieke achterstelling of het gebrek aan koloniën gelegen. Het is veeleer het gevolg van de ernstige handelsbemoeilijking, het afsnoeren van het ruilverkeer in de crisisjaren en de daardoor veroorzaakte exportmogelijkheden, die voor de bedoelde financieele moeilijkheden aansprakelijk waren. Alleen een herstel der internationale betrekkingen, een verruiming van de arbeidsverdeling en productenruil kon hiertegen duurzaam helpen, doch de eigen politiek der klagers was tegen niets meer dan juist dit overwinnen der nationalistische tendenzen op economisch gebied het felst gekant.

Nog andere feiten echter werpen een eigenaardig licht op de klachten over grondstofgebrek van de zijde dezer staten, vooral van Duitsland en (in mindere mate) Italië. Immers, onderdeel van hun op autarkie gerichte plan-politiek is de productie van vervangingsmiddelen, Ersatz van buitenlandse grondstoffen. Eclatante voorbeelden van het volstrekt oneconomisch karakter dezer Ersatz-industrieën worden van tijd tot tijd bekend. Zo verluidde, dat de buna, een uit kolen bereide kunstmatige rubber, tot een kostprijs van 4½ tot 5 maal de prijs der op de wereldmarkt aangeboden natuurlijke rubber wordt vervaardigd. Deze politiek is echter pas volkomen consequent, door nu, gelijk sinds enige jaren geschiedt, geïmporteerde natuurlijke rubber met een zwaar invoerrecht (van meer dan 100% van de prijs) te belasten, om uit de opbrengst daarvan de extra-kosten van het kunstmatige product te kunnen bestrijden! Wat betekent echter het argument, dat men beter een veelvoud van de prijs in buitenlands geld in het eigen geld zou kunnen betalen,

omdat het eigen dure kunstmatige product geen ‘deviezen’ kost. Het is een terugval tot een primitief 16de eeuws economisch besef, dat import uit het buitenland en betaling dier importen als verlies en schadelijk beschouwt. Immers, waarop het aankomt, is, dat blijkens de hogere prijzen (onverschillig in welke valuta) aan de productie der oneconomische Ersatz-stoffen (en wat voor buna geldt, is evenzeer waar voor alle vezel- en textielstoffen en dgl.) aanmerkelijk grotere hoeveelheden nationale arbeid en kapitaal besteed moeten worden dan aan het natuurlijke product. M.a.w. rubber, wol en katoen zouden goedkoper, dus economischer te vervaardigen zijn door Duitse fabrikaten, welke deze industrie konkurrenzfähig kan leveren, uit te voeren, om zich de voor invoer nodige deviezen te verschaffen. Maar deze ‘nationaal gevaarlijke afhankelijkheid’ van het buitenland wil men juist niet. Het offer aan welvaart openbaart zich in de oneconomische aanwending der nationale productiekrachten, in ... het grondstofgebrek, dat men wilde bestrijden. Aanstonds zullen wij zien, dat de vicieuze cirkel, welke hiermede is ontstaan, nog meer noodlottige gevolgen met zich brengt.

Ook de koloniale leuze werd tendentieus gekleurd door deze als economische noodzakelijkheid voor te dragen. Het verband tussen grondstofproductie en koloniën - het bleek uit het onderzoek der Volkenbondscommissie en van anderen - is aanmerkelijk geringer dan werd voorgesteld. Slechts 3% der grote, internationaal van belang zijnde grondstoffen is uit de eigenlijk gezegde koloniale gebieden afkomstig. De grote massa wordt over de gehele aarde verspreid en hoofdzakelijk in het gebied van souvereine staten gevonden. Typisch koloniaal van herkomst zijn slechts grondstoffen als tin en

rubber, welke overigens overvloedig worden geproduceerd en voor allen op gelijke condities beschikbaar worden gesteld. Het economisch belang van koloniën is een ingewikkeld vraagstuk, dat zeker niet met enkele zinsneden afdoende kan worden behandeld. Vast staat echter, dat het koloniaal bezit veel meer een verschil in historische ontwikkeling en structuur van bepaalde volkshuishoudingen veroorzaakt dan een verschil in algemeen welvaartspeil. Grote stukken van het moederlands bedrijfleven, een belangrijk deel van het nationale kapitaal zijn met de exploitatie van koloniale gebieden ten nauwste verweven. Een afscheuring of verschrompeling daarvan zou welvaartsvernietiging, zelfs een nationale ramp kunnen betekenen. Doch dit bewijst geenszins, dat het bezit van koloniën zonder meer een hoger welvaartspeil meebrengt. In Europa zijn bv. Zweden en Zwitserland daar, om te bewijzen, dat zij, hoewel geen koloniën bezittend, in welvaart bij een koloniale mogendheid als Nederland geenszins achter staan. Anderzijds hebben koloniën herhaaldelijk een neerdrukkende of remmende werking op de moederlandse ontwikkeling uitgeoefend; men denke aan Spanje en Portugal of de jongste ervaringen van Japan (Mandsjoekuo) en Italië (in het ongelukkige Abessynië, welks welvaart door de koloniale exploitatie stelselmatig wordt ondermijnd). De voorsprong der oudere kapitalistische staten, die hun aandeel ontvingen in de verwerving van koloniën tussen de 16de en het eind der 19de eeuw, ligt veeleer in de nationale krachten, die in die tijden hierdoor tot ontplooiing werden gebracht. Een dgl. bevruchtende en stimulerende werking gaat thans ook van het internationaal, niet tot de koloniën beperkte ruilverkeer uit. De taak, welke op dit gebied gelegen kan zijn, is dan ook niet op te lossen

door ruwe herverkaveling der koloniale gebieden, doch veeleer door alle, die daarvoor in aanmerking komen, aan dit proces te doen deel nemen.

Het zijn dan ook andere dan economische motieven, die de koloniale eisen doen stellen. Prestige of eerherstel, zucht tot territoriale machtsuitbreiding, militaire overwegingen spelen bij dit alles een overwegende rol. En hier schuilt tevens de verklaring, hoe zeer de machtspolitiek der hier besproken staten zich ook op economisch gebied tegen henzelve keert. Immers duidelijk hebben zowel Frankrijk als Engeland (van oorlog afkerig) zich tot vèrgaande concessies bereid verklaard. Maar elke overweging van teruggave der koloniën aan Duitsland of toegeven aan Italië's koloniale aspiraties en Japans Aziatische territoriale begeerten werd onmiddellijk geremd door het agressie-gevaar, dat daarin schuilt. In hun handen wordt elk eiland, elk stuk grond een ‘steunpunt’, geschikt als vlootbasis, voor aanleg van luchthavens, als deel van een militair apparaat, dat zich ver buiten de eigen grenzen zou gaan uitstrekken en voor anderen een bedreiging zou vormen. De internationale sfeer van wantrouwen en spanningen door de klagende dictatoren zelve in een weergaloze campagne van bluf en dreiging opgeroepen, verlamt elk internationaal overleg, dat territoriale verschuivingen teweeg zou kunnen brengen. Hoe zou het anders kunnen, waar in deze staten, uit machtsbegeerte opgebouwd, door machtsbegeerte voortgedreven economische overwegingen, welvaartsbevordering geheel naar het tweede of derde plan terug zijn gedrongen en het politieke staatsdoel het albeheersende werd? Het zijn immers de volken aan wie door hun heersers weer het helden-ideaal is voorgehouden en de minachting wordt gepredikt voor de

platte, materiële, burgerlijke levenshouding der naar welvaart strevende democratiën.

Niets toont duidelijker aan, hoe zeer diegenen het wezen dezer totalitaire ideologie miskennen, die daarin een laatste geweldaddige phase van het kapitalisme zien, dat zich in zijn verweer tegen de omhoog strevende arbeiders- en volksmassa's van dit wapen tot zelfbehoud zou bedienen. ‘Wirtschaft’ noch winst zijn het doel dezer quasi-economie. In de totalitaire staat is, weliswaar met ruw geweld, de arbeidersklasse tot een leger van onderworpenen gemaakt. Onmiskenbaar heeft het vooruitzicht daarop in noodlottige kortzichtigheid vele grootondernemers en hun aanhang aanvankelijk tot sympathie en steun aan fascisme en nationaalsocialisme verleid. Doch geen enkele klasse bleef voor het woeden der staats-almacht gespaard. De totalitaire staat, steunend op een perfect machtsapparaat, zoals de geschiedenis nog nimmer heeft vertoond, onderwerpt alle, ook de vroegere heersende klasse, aan zijn politiek. Productie, handel, prijsvorming, kapitaalbesteding, ze zijn alle aan banden gelegd, ingeperst in het keurslijf der oorlogsvoorbereiding. Een ingenieus stelsel van credietwezen zuigt alle beschikbare delen van het volksinkomen (van lonen zowel als winsten) naar zich toe, om ze te stuwen in de richting der bewapeningsindustrie in al haar vertakkingen. Een toenemende isolering uit het internationaal economisch verband was hiervan het gevolg. De waarschuwingstekenen der conjunctuur, in de prijsontwikkeling en de rentevoet gelegen, werken niet meer. Feitelijk is het geld - intermediair, binnen de grenzen der eigen volkshuishouding - buiten werking gesteld. Het heeft alleen nog beperkte betekenis in het aanrakingspunt met de buitenwereld, het saldo der betalingsbalans, waarmee mondjes-

maat de minst ontbeerlijke grondstoffen worden aangeschaft. Een reusachtige ‘Naturalwirtschaft’, een militair geleide ‘geschlossener Handelsstaat’ (naar het droombeeld van Fichte voor meer dan 100 jaar) werd in Duitsland werkelijkheid. Met de rentabiliteit als norm van het economisch gedrag verdween allengs ook de productiviteit. De gevolgen worden dagelijks meer zichtbaar. Ze zijn door de sluier van het vernuftige geld- en credietstelsel heen het duidelijkst in hun betekenis te doorzien, als wij hun werking op de materiële welvaartsvoorwaarden in het oog vatten. Op de arbeidsmarkt wordt een toenemende roofbouw gepleegd. De loondruk leidde tot inkrimping van massaverbruik, waardoor, hetzij via de winsten der ondernemers, hetzij door belastingen en andere ‘Abgaben’ en gedwongen lening ernorme accumulatie van middelen in de staatskas is mogelijk gemaakt, waaruit een deel der bewapening wordt gefinancierd In welk een mate beslag gelegd wordt op het volksinkomen voor de staatsdoeleinden kan niet scherper getypeerd worden dan door de cijfers, welke de ‘Reichs-Kredit-Gesellschaft’ gepubliceerd heeft in haar geschrift ‘Deutschlands wirtschaftliche Lage an der Jahreswende 1938/1939’. Deze officiële instelling schat het nationale inkomen over 1938 op 76 miljard Reichsmark, waarvan niet minder dan 35.8 miljard of ruim 47% voor ‘publieke doeleinden in beslag genomen’ werd. Onder dit cijfer vallen dan de opbrengst van de (nauwelijks vrije) leningen, premies voor verzekeringen enz. Alleen aan belastingen werd 22 miljard Mark ontvangen, zijnde ongeveer 29% van het berekende inkomen. Slechts de dwangeconomie der Pharao's heeft in het grijs verleden zulk een massale aanwending van volkskrachten in en door de heersers te zien gegeven. In stede van pyramiden worden thans

Siegfried- en andere linies gebouwd! De noodlottige gevolgen bleven niet uit. De verlenging van de arbeidstijd, de verwaarlozing en verkorting der vakopleiding leidden in tal van bedrijven (voor mijnbouw, bosbouw en landbouw werden reeds statistische bewijzen gepubliceerd) tot toenemende bedrijfsongevallen, verminderde efficiency, achteruitgang van opbrengsten. De landbouw lijdt grote schade door het toenemend arbeidstekort, op meer dan een miljoen arbeidskrachten geschat. Verslechterde grondbewerking, zelfs plaatselijke inkrimping van het areaal vergroten de voedseltekorten, vooral op het gebied der vetvoorziening. Ook aan binnenlandse grondstoffen komt toenemende schaarste. De houtaankap, voor strategische werken geforceerd, tast het bosbestand aan; kolen- en ijzermijnen worden in steeds minder productieve lagen met dalend rendement ontgonnen. De aantasting van het 'Realkapital' is aangevangen. Uitstel van een naderende catastrophe levert alleen de uitbreiding van het verteringsproces over steeds nieuwe gebieden, die binnen zijn bereik worden getrokken. Oostenrijk en Tschecho-Slowakije werden van deze expansie het slachtoffer. Nog ernstiger echter is de vicieuze cirkel, waarin de exportindustrie, de steunpilaar der zoveel zorg barende deviezenpositie, is geraakt. Binnenlandse duurte, het schaarser worden der grondstoffen belemmeren de uitvoer. Dit leidde tot exportpremies, tot dumping, tot een 'uitvoeroffensief", waarbij handelsverdragen moeten dienst doen, die van bezegeling van politieke overweldiging nauwelijks zijn te onderscheiden. Haniel wees er in een instructief artikel in 'Das Neue Tagebuch' van 11 Maart 1939 op, binnen hoe nauwe grenzen dumping nog een bate aan deviezen kan opleveren. Hoe groter de exportverliezen zijn,

des te geringer het voordeel, dat de invoermogelijkheden van deze geforceerde uitvoeren geniet. Ondanks alle pogingen werd voor het eerst sinds enige jaren de Duitse handelsbalans in 1938 weer voor een aanzienlijk bedrag passief.

Buitenlandse handel van het Oude Duitsland in miljoenen R.M.

	Invoer	**Uitvoer**	**Saldo**
1936	4141	4660	- 519
1937	5375	5788	413
1938	5449	5257	- 192

Buitenlandse handel van Oostenrijk in miljoenen R.M.

	Invoer	**Uitvoer**	**Saldo**
1936	484	373	- 111
1937	568	483	- 85
1938	603	362	- 241

Met een vol bezet productieapparaat, tot over de grenzen der rentabiliteit uitgezet, een nijpend tekort aan arbeidskrachten en een ‘Staatswirtschaft’, welke in zijn tegenwoordige omvang op peil gehouden moet worden, op straffe van terugkeer ener massale werkloosheid en een ineenstorting van grote delen van het binnenlandse bedrijfsleven, dat van staatopdrachten geheel afhankelijk is geworden, is reeds in 1938 het moment bereikt, waarop elke verdere aanwending van staatscredieten rechtstreeks tot inflatie leidt in zijn noodlottigste vorm. Niets is tekenender dan het feit, dat Schacht, die jarenlang met een kapitalistisch verfijnd intellect de antikapitalistische machtspolitiek heeft helpen financieren, op dat ogenblik het zinkende schip verliet. Onder zijn opvolger wordt de noodlottige koers onder een nieuwe naam voortgezet.

De bondgenoten van Duitsland vertonen, zij het niet zo

duidelijk, zo ‘gründlich’ toch een zelfde beeld, vooral in Japan nemen verarming en de druk der bewapening onder toenemend verzet der machteloze kapitalistische groepen zichtbaar toe.

Men zou echter de uitwerking van deze vlucht uit de wereldhuishouding nog schromelijk onderschatten, indien men deze alleen zocht binnen de grenzen der totalitaire staten. De dreigende, internationaal georganiseerde agressie in Europa en Azië, door de droom der wereldheerschappij gevoed, dreef de aarzelende democratiën tot zelfverdediging. Stap voor stap worden zij daardoor dezelfde weg opgevoerd, zij het in tot nu toe minder noodlottige mate, omdat zij over zoveel grotere innerlijke remmen en welvaartsreserves beschikken. Toch ontwikkelt zich internationaal dit proces na het noodlottige accoord van München in September 1938, dat de internationale rechtsonzekerheid ten top voerde, in versneld tempo. Niet alleen betekent de duizelingwekkende herbewapening een eenzijdige besteding van besparingen en productieve krachten in consumptieve richting, doch bovendien brengt ook bij deze volken de oorlogsvoorbereiding tal van welvaartsbedreigende maatregelen mede. Overal worden bedrijfstakken gesteund, nieuwe bedrijven ondernomen, grote voorraden opgeslagen, met geen ander dan een militair doel. De conjunctuur, de werkgelegenheid worden hiervan afhankelijk; een opstapeling van staatsschulden is het onvermijdelijke gevolg. Is het welvaartsbedreigende karakter van deze ontwikkeling voor niemand twijfelachtig, de rijkere volken troosten zich met het feit, dat andere eerder uitgeput zullen zijn dan zij. In deze wedloop gaat het eveneens met inzet van alle krachten om de vraag wie de langste adem heeft.

Het is tevens duidelijk, dat zulk een ontwikkeling slechts als betrekkelijk korte episode mogelijk is. Wordt een oorlogscatastrophe vermeden, dan kunnen economische instorting of sociale revolte bij de zwakste volken niet uitblijven. Intussen verlamt de algemene onrust het herstel. Niet ten onrechte vergeleek de president van de Bank voor Internationale Betalingen in zijn jongste jaarverslag de huidige conjunctuur met een koorts. Ook deze demonstreert geen lichaamskracht, doch verbruikt ze. De eerste eis voor een economische opleving zijn nieuwe omvangrijke kapitaalsbeleggingen. Deze staan echter, in particuliere vorm, practisch gesproken, stil. De braakliggende kapitalen worden niet of nauwelijks belegd. De kapitaalstroom naar nieuwe gebieden wordt niet hervat. Wie zou anders dan op zeer korte termijn grote sommen willen investeren, welke eerst in de toekomst productieve aanwending en rendement beloven, waar deze toekomst verduisterd en het heden onzeker is? Wij leven per maand, zo niet per week of per weekend. Dit betekent, hieromtrent is geen illusie mogelijk, een onderbreking van de gang onzer cultuur, die zich in de laatste eeuwen een steeds bredere basis had verschaft, niet alleen door haar ontwikkeling in de ruimte, doch evenzeer door een toenemende continuïteit in de tijd. Beide zijn aangetast. Het leven, ook de economische processen, wordt weer als in alle barbaarse tijden op het hier en het nu gereduceerd.

En het fascisme, de totalitaire idee, die deze noodlottige regressie forceerde, zou, gelijk het pretendeert, het nieuwe element zijn in het leven der volken? Het zou de drager zijn ener toekomstige wereld? Geen groter waan dan deze. In het licht onzer historie blijkt de waarheid van het diepe woord van Masaryk, dat de democratie nog slechts aan zijn begin

staat. Niet de geweld-heerschappij, niet het op de spits gedreven nationalisme, zijn het nieuwe. Het ‘eigenlijke nieuwe’ in de wereld - aldus de onlangs gestorven Emile van der Velde - is de maatschappelijke democratie. Het grote beginsel van de vrije menselijke persoonlijkheid, gebonden in een sterke gemeenschap, is in de menselijke historie eerst langzaam en moeizaam tot begrip en werkelijkheid geworden. Door de Franse revolutie staatkundig bezegeld, zoekt het thans zijn sociaal-economische voltrekking. Het zijn de internationale verhoudingen uit de levensbehoeften van een groeiend mensental geboren, die naar een wereldrechtsorde dringen. Hiertegenover is het totalitarisme niets dan een terugval in strijdwijze, in leuze, in denken, in wereldbeeld. Zijn tijdelijke zegenpraal in een deel der wereld heeft de groei en voortgang der werkelijke beschaving slechts kunnen onderbreken. Ook op internationaal economisch gebied moeten wij vasthouden aan het cultuurideaal, dat in het Westen is gerijpt: nationale vrijheid binnen de grenzen der hogere internationale gemeenschap. Hiervoor is nodig de erkenning van een gelijkheid van aanspraken en kansen van grote en kleine volken, waar een wederkerige gelijkheid van plichten en verantwoordelijkheden jegens het geheel tegenover staat.

De groeiende wereldhuishouding eist de opbouw van een wereldrecht, omdat beide de onontbeerlijke grondslagen zijn voor een ware gemeenschap der volken. Zolang dit ideaal in de Westerse wereld niet sterft, mogen wij ook het vertrouwen blijven behouden, dat de wilde machtskoorts der totalitaire staten zal voorbij gaan als een boze droom.